

Կարեն Թումանյան

Հայաստանի Հանրապետության քարտեզագույն դատական խորհրդի անդամ

ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՍԱՀՄԱՆԱՊՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ¹

Համառոտագիր

Սույն հոդվածը վերլուծում է շրջակա միջավայրի պահպանությանն ուղղված սահմանադրական փոփոխությունների անհրաժեշտությունը՝ հիմնվելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքի, միջազգային և համեմատական սահմանադրական փորձի համակարգային վերլուծության վրա²:

Հոդվածում առանձնակի ուշադրություն է դարձվում սահմանադրական փոփոխությունների առաջարկությանը, որոնք ուղղված են շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում պետության և յուրաքանչյուրի պարտականությունների հստակեցմանը, շրջակա միջավայրին պատճառված վնասի փոխհատուցման սահմանադրական ամրագրմանը, տեղեկատվության մատչելիության և հանրային մասնակցության իրավունքների ամրապնդմանը, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի պահպանության՝ անկախ խորհրդի ստեղծման սահմանադրական հիմքերի ձևավորմանը՝ վարչարարական լիազորություններով օժտված ինստիտուցիոնալ անկախ մարմնի կարգավիճակով:

Այդ փոփոխությունները նպատակ ունեն ձևավորել կանխարգելիչ, երկարաժամկետ և մարդու իրավունքների վրա հիմնված սահմանադրական մոդել՝ համապատասխան միջազգային չափանիշներին և համեմատական սահմանադրական փորձին:

Հիմնաբառեր - սահմանադրական իրավունք, շրջակա միջավայրի պահպանություն, կայուն զարգացում, միջսերնդային արդարություն, բնապահպանական քաղաքականություն, շրջակա միջավայրի պահպանության խորհուրդ:

Ներածություն

Շրջակա միջավայրի վիճակի շարունակական վատթարացումը ժամանակակից սահմանադրաիրավական համակարգերի առջև առաջացնում է նոր հիմ-

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 06.04.2026 թ., գրախոսվել է 15.06.2026 թ.:

² Տե՛ս Պավոնի, Ռիկարդո, «Մարդու իրավունքների եվրոպական և միջամերիկյան դատարանների բնապահպանական նախադեպերը. համեմատական դիտարկումներ», 2010 (Pavoni, Riccardo, Environmental Jurisprudence of the European and Inter-American Courts of Human Rights: Comparative Insights, 2010), էջեր 233-264:

նախնդիրներ, ինչպիսի սահմանադրական մոդել կարող է ապահովել բնապահպանական պաշտպանության արդյունավետությունը, կանխարգելիչ քաղաքականության գերակայությունը և մարդու իրավունքների բարձր մակարդակի իրացումը³:

Միջազգային իրավունքի զարգացումները, եվրոպական նախադեպային պրակտիկան և համեմատական սահմանադրական փորձը վկայում են, որ շրջակա միջավայրն այլևս չի ընկալվում որպես միայն ոլորտային քաղաքականության առարկա, այլ նաև որպես սահմանադրական կարգի կառուցակարգային արժեք:⁴

Սույն հոդվածը նպատակ ունի հիմնավորել Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությունում (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) շրջակա միջավայրի պաշտպանության համալիր մոդելի ներդրման անհրաժեշտությունը:

Մեթոդներ: Հետազոտության ընթացքում ուսումնասիրվել և վերլուծվել են սահմանադրական և ներպետական իրավական նորմերը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը և որոշ այլ երկրների ներպետական օրենսդրությունն ու այն փաստաթղթերը, որոնք կարգավորում են շրջակա միջավայրի քաղաքականությունն ու մարդու իրավունքների պաշտպանությունը: Հետազոտության շրջանակներում կիրառվել են համեմատական իրավական մեթոդը, համակարգային մոտեցումը, ինչպես նաև նկարագրական և մեկնաբանական վերլուծության մեթոդները:

Շրջակա միջավայրի պահպանության և բարելավման սահմանադրական ամրագրումը

Գործող սահմանադրական կարգավորումը (հոդված 12, մաս 2) սահմանում է, որ «յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է հոգ տանել շրջակա միջավայրի պահպանու-

³ Տե՛ս Մեյ, Ջեյմս Ռ., Դեյլի, Էրին, Շրջակա միջավայրի համաշխարհային սահմանադրականությունը, Cambridge University Press, 2015, էջ 1–14 (May, James R.; Daly, Erin, *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2015, pp. 1–14):

⁴ Տե՛ս Մեյ, Ջեյմս Ռ., Դեյլի, Էրին, Շրջակա միջավայրի համաշխարհային սահմանադրականությունը, Cambridge University Press, 2015, էջ 1–14 (May, James R.; Daly, Erin, *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2015, pp. 1–14): Ի լրումն՝ տե՛ս Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (1972), Rio Declaration on Environment and Development (1992), ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 76/300 բանաձևը (2022), Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (1998), ինչպես նաև՝ Եվրոպական դատարանի *López Ostra v. Spain* (1994, Application no. 16798/90), *Guerra and Others v. Italy* (1998, Application no. 14967/89), *Hatton and Others v. the United Kingdom* (GC, 2003, Application no. 36022/97), *Taşkın kinand Others v. Turkey* (2004, Application no. 46117/99), *Öneryıldız v. Turkey* (GC, 2004, Application no. 48939/99), *Fadeyeva v. Russia* (2005, Application no. 55723/00), *Budayeva and Others v. Russia* (2008, Applications nos. 15339/02 et al.), *Hajiyev v. Azerbaijan* (2021, Application no. 5548/03), *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* (GC, 2024, Application no. 53600/20), ինչպես նաև՝ Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի խարտիան (2004), Իսպանիայի Սահմանադրությունը (հոդված 45), Պորտուգալիայի Սահմանադրությունը (հոդված 66), Նորվեգիայի Սահմանադրությունը (հոդված 112), Հարավային Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրությունը (1996, հոդված 24), Բրազիլիայի Դաշնային Սահմանադրությունը (1988) և Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրության 2022 թվականի փոփոխությունները:

թյան մասին»՝ ամրագրելով **ընդհանուր արժեքային և վարքագծային պարտականություն**⁵: Այդ դրույթն ունի հիմնականում **ծրագրային-սկզբունքային բնույթ**. այն արտահայտում է հասարակական ակնկալիքը և սահմանադրական արժեքը, սակայն խախտման դեպքում չի հստակեցնում պարտականության բովանդակությունը, իրացման եղանակները կամ իրավական հետևանքները: «Հոգ տանել» ձևակերպումը բաց է մեկնաբանման համար և թողնում է լայն դիսկրեցիա օրենսդրին՝ կոնկրետ իրավական պարտավորությունները սահմանելու հարցում:

Հոդվածով առաջարկվող ձևակերպումը, ի տարբերություն գործող նորմի, ունի **ավելի նորմատիվ և օպերացիոն բնույթ**: Այն ոչ միայն վերահաստատում է մասնակցության պարտականությունը, այլև կապում է կոնկրետ իրավական վարքագծի հետ՝ «կանխել իր գործունեության արդյունքում շրջակա միջավայրին վնասի պատճառումը» և դա իրականացնել «օրենքով սահմանված կարգով»: Այսպիսով, պարտականությունը դուրս է գալիս ընդհանրական հռչակագրի մակարդակից և վերածվում է **իրավական որոշակիության սահմանադրական պահանջի**, որը կարող է հիմք ծառայել օրենսդրական պարտավորությունների, վերահսկողական մեխանիզմների և պատասխանատվության ռեժիմների զարգացման համար:

Գործող կարգավորումը սահմանում է շրջակա միջավայրի պահպանության **ընդհանուր սահմանադրական սկզբունք**, մինչդեռ առաջարկվող ձևակերպումը միտված է այդ սկզբունքը վերափոխելու **իրական գործառնական պարտավորության**, որը կարող է ունենալ անմիջական ազդեցություն դատական մեկնաբանության, կանխարգելիչ պաշտպանության և բնապահպանական պատասխանատվության սահմանադրաիրավական հիմքերի ձևավորման վրա:

Շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում սահմանադրական պարտականությունների ամրագրումը բխում է ժամանակակից սահմանադրաիրավական մտածողության էվոյուցիայից, որի շրջանակներում բնապահպանական հարաբերությունները այլևս չեն սահմանափակվում միայն պետական կառավարման կամ վարչաիրավական կարգավորման դաշտով:

Դրանք ձևավորվում են որպես հասարակության բոլոր անդամների համատեղ պատասխանատվության ոլորտ՝ հիմնված հանրային շահի, սերունդների միջև համերաշխության և կայուն զարգացման գաղափարների վրա:

Շրջակա միջավայրի պահպանության ապահովումը պետության սահմանադրական պարտավորության մակարդակով ամրագրելը բխում է ժամանակակից սահմանադրաիրավական դոկտրինայի հիմնարար դիրքորոշումներից, համաձայն որոնց՝ շրջակա միջավայրը դիտվում է ոչ միայն որպես բնական կամ տնտեսական ռեսուրս, այլև որպես հասարակական կյանքի, մարդու հիմնարար իրավունքների և պետության կայուն զարգացման կառուցակարգային հիմք:

⁵ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (Constitution of the Republic of Armenia), հոդված 12, մաս 2, 2015 թ.:

Առաջարկվող սահմանադրական նորմատիվ ձևակերպումը պետության համար ձևավորում է պոզիտիվ պարտավորությունների համալիր, որը ներառում է ոչ միայն շրջակա միջավայրին վնաս չպատճառելու պահանջը, այլև դրա պահպանման, բարելավման և վերականգնման գործառնությունները⁶:

Տեսական գրականության մեջ ընդգծվում է, որ նման բազմաշերտ պարտավորությունը բնորոշ է ժամանակակից «սոցիալական և էկոլոգիական պետության» մոդելին, որի շրջանակում պետությունը կոչված է արձագանքել արդեն իսկ առաջացած բնապահպանական խնդիրներին և իրականացնել կանխարգելիչ և ռազմավարական քաղաքականություն⁷: Այս համատեքստում առանձնահատուկ սահմանադրաիրավական նշանակություն ունի բնական պաշարների ողջամիտ (ռացիոնալ) օգտագործման պահանջի ամրագրումը, որը հիմնված է այն գիտական ըմբռնման վրա, որ բնական պաշարները սահմանափակ են, իսկ դրանց շահագործումը պետք է իրականացվի հանրային և երկարաժամկետ շահերի գերակայությամբ⁸: Շրջակա միջավայրի իրավունքի դոկտրինայում այդ սկզբունքը մեկնաբանվում է որպես տնտեսական գործունեության ազատության և բնապահպանական պաշտպանության միջև սահմանադրական հավասարակշռության արտահայտություն⁹:

Առաջարկվող նորմի առանցքային բաղադրիչներից է կայուն զարգացման սկզբունքը, որը միջազգային և սահմանադրական իրավունքում ճանաչվում է որպես համընդհանուր ուղղորդող սկզբունք: Կայուն զարգացումը բնութագրվում է որպես սոցիալական, տնտեսական և էկոլոգիական շահերի ինտեգրված մոդել, որի նպատակն է ապահովել ներկա սերունդների կարիքների բավարարումը՝ առանց վտանգելու ապագա սերունդների հնարավորությունները¹⁰: Սահմանա-

⁶ Տե՛ս Բոյլ, Ալան, Մարդու իրավունքներն ու շրջակա միջավայրը. ի՞նչ է հաջորդում, *European Journal of International Law*, հատ. 23, հմր. 3, Oxford University Press, 2012, էջ 613–642, մասնավորապես՝ էջ 620–628, 635–642 (Boyle, Alan, “Human Rights and the Environment: Where Next?”, *European Journal of International Law*, Vol. 23, No. 3, Oxford University Press, 2012, pp. 613–642, esp. pp. 620–628, 635–642):

⁷ Տե՛ս Բոյդ, Դեյվիդ Ռ., Շրջակա միջավայրի իրավունքների հեղափոխությունը. սահմանադրությունների, մարդու իրավունքների և բնապահպանության համաշխարհային ուսումնասիրություն, UBC Press, 2012, էջ 3–11, 231–258, 281–290 (Boyd, David R., *The Environmental Rights Revolution: A Global Study of Constitutions, Human Rights, and the Environment*, UBC Press, 2012, pp. 3–11, 231–258, 281–290):

⁸ Տե՛ս Սենդս, Ֆիլիպ, Փիլ, Ժակլին, Միջազգային բնապահպանական իրավունքի սկզբունքները, 3-րդ հրատ., Cambridge University Press, 2012, էջ 187–237, մասնավորապես՝ էջ 198–212 (Sands, Philippe; Peel, Jacqueline, *Principles of International Environmental Law*, 3rd ed., Cambridge University Press, 2012, pp. 187–237, esp. pp. 198–212):

⁹ Տե՛ս Կիսս, Ալեքսանդր, Շելթոն, Դինա, *Միջազգային բնապահպանական իրավունք*, 3-րդ հրատ., Transnational Publishers, 2004, էջ 43–58, 782–810, մասնավորապես՝ էջ 789–801 (Kiss, Alexandre; Shelton, Dinah, *International Environmental Law*, 3rd ed., Transnational Publishers, 2004, pp. 43–58, 782–810, esp. pp. 789–801):

¹⁰ Տե՛ս Շրջակա միջավայրի և զարգացման վերաբերյալ Ռիո դը Ժանեյրոյի հռչակագիրը, ընդունված՝ 1992 թ. հունիսի 14-ին, ՄԱԿ-ի Շրջակա միջավայրի և զարգացման համաժողովում, սկզբունքներ 1, 3 և 4 (Rio Declaration on Environment and Development, adopted at the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 14 June 1992, Principles 1, 3 and 4):

դրական մակարդակով այդ սկզբունքի ամրագրումը պետության քաղաքականությանը հաղորդում է երկարաժամկետ և ռազմավարական ուղղվածություն:

Նշված դրություն ամրագրված ապագա սերունդների նկատմամբ պատասխանատվությունը հիմնվում է միջսերնդային արդարության տեսության վրա, որը զարգացված է շրջակա միջավայրի իրավունքի և սահմանադրական փիլիսոփայության մեջ¹¹: Այդ մոտեցման համաձայն՝ պետությունը հանդես է գալիս որպես ոչ միայն ներկայիս հասարակության, այլև ապագա սերունդների շահերի վստահված անձ, ինչը պահանջում է շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը դիտարկել որպես սահմանադրականորեն երաշխավորված հանրային շահ:

Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հարավային Աֆրիկայի, Իսպանիայի, Նորվեգիայի և Պորտուգալիայի սահմանադրական փորձի համադրական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ժամանակակից սահմանադրաիրավական համակարգերում շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը աստիճանաբար վերածվում է ինքնուրույն սահմանադրական արժեքի՝ համակցելով սուբյեկտիվ իրավունքների ճանաչումը, պահպանության պարտականությունների սահմանումը և պետության ակտիվ դերակատարումը¹²:

Առաջարկվող ձևակերպմամբ՝ սահմանադրական պարտականության սուբյեկտ է ճանաչվում յուրաքանչյուր մարդ, ինչը համապատասխանում է շրջակա միջավայրի՝ որպես համընդհանուր բարիքի բնույթին: Գրականության մեջ հիմնավորվում է, որ շրջակա միջավայրը, լինելով մարդու կյանքի և առողջության նյութական հիմքը, չի կարող պահպանվել բացառապես պետական միջոցով և պահանջում է անհատների վարքագծի սահմանադրական ուղղորդում և կանխարգելիչ իրավական մեխանիզմների զարգացում:

Առաջարկվող սահմանադրական ձևակերպումը հետևյալն է.

«Յուրաքանչյուր ոք ունի սահմանադրական պարտականություն՝ մասնակցելու շրջակա միջավայրի պահպանությանը և բարելավմանը, օրենքով սահմանված կարգով կանխելու իր գործունեության արդյունքում շրջակա միջավայրին վնասի պատճառումը»:

¹¹ Տե՛ս Վայս, Էդիթ Բրաուն, *Արդարություն ապագա սերունդների նկատմամբ. միջազգային իրավունքը, ընդհանուր ժառանգությունը և միջսերնդային արդարությունը*, United Nations University, 1989, էջ 38–45 (Weiss, Edith Brown, *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*, United Nations University, 1989, pp. 38–45): Ի լրումն՝ տե՛ս Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի խարտիա, 2004 թ., նախաբան և հոդված 6 (Charter for the Environment, 2004, Preamble and Article 6), ինչպես նաև՝ Նորվեգիայի Սահմանադրություն, հոդված 112 (Constitution of Norway, Article 112):

¹² Տե՛ս շրջակա միջավայրի սահմանադրական պաշտպանության ոլորտում եվրոպական պետությունների հիմնական ակտերը, ներառյալ՝ Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի խարտիան (2004), Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրությունը՝ շրջակա միջավայրին վերաբերող 2022 թ. սահմանադրական փոփոխություններով, Իսպանիայի Սահմանադրությունը (1978, հոդված 45), Պորտուգալիայի Սահմանադրությունը (հոդված 66), ինչպես նաև՝ Նորվեգիայի Սահմանադրությունը (հոդված 112):

Ծրջակա միջավայրին պատճառած վնասի հատուցման սահմանադրական ամրագրումը

Ծրջակա միջավայրին պատճառված վնասի փոխհատուցման սահմանադրական պարտականության ամրագրումը բխում է ժամանակակից բնապահպանական իրավունքի հիմնարար դոկտրինալ մոտեցումներից, ըստ որոնց՝ էկոլոգիական վնասը չի կարող դիտարկվել որպես սովորական քաղաքացիաիրավական վնաս¹³: Այն ունի հանրային բնույթ, առնչվում է անորոշ շրջանակի անձանց իրավունքներին և խաթարում է հասարակական զարգացման կայուն հիմքերը:

Այս մոտեցման առանցքում գտնվում է միջազգային և եվրոպական բնապահպանական իրավունքում լայնորեն ճանաչված «աղտոտողը վճարում է» սկզբունքը (Polluter Pays Principle), որի համաձայն՝ շրջակա միջավայրին վնաս պատճառած սուբյեկտը պետք է կրի այդ վնասի կանխարգելման, վերացման և վերականգնման ծախսերը: Նշված սկզբունքը նորմատիվորեն ամրագրված է Եվրոպական միության բնապահպանական քաղաքականության շրջանակներում և իր կոնկրետ իրավական արտահայտությունն է ստացել ԵՄ Ծրջակա միջավայրի պատասխանատվության դիրեկտիվում¹⁴:

Սահմանադրական համեմատական իրավունքի տեսանկյունից առանձնահատուկ նշանակություն ունի նաև Ֆրանսիայի Ծրջակա միջավայրի խարտիան, ըստ որի՝ «Յուրաքանչյուրը պարտավոր է մասնակցել շրջակա միջավայրին պատճառված վնասի վերացմանը՝ օրենքով սահմանված պայմաններով»¹⁵: Այս դրույթը մեկնաբանվում է որպես պատասխանատվության և փոխհատուցման սկզբունքի ուղղակի սահմանադրականացում:

¹³ Տե՛ս Սենդս, Ֆիլիպ, Փիլ, ժակլին, Միջազգային բնապահպանական իրավունքի սկզբունքները, 3-րդ հրատ., Cambridge University Press, 2012, էջ 205–212, 736–744 (Sands, Philippe; Peel, Jacqueline, Principles of International Environmental Law, 3rd ed., Cambridge University Press, 2012, pp. 205–212, 736–744): Ի լրումն՝ տե՛ս Բիրնի, Փաթրիսիա, Բոյլ, Ալան, Ռեդգուել, Քեյթրին, Միջազգային իրավունք և շրջակա միջավայր, 3-րդ հրատ., Oxford University Press, 2009, էջ 283–294, 317–326 (Birnie, Patricia; Boyle, Alan; Redgwell, Catherine, International Law and the Environment, 3rd ed., Oxford University Press, 2009, pp. 283–294, 317–326): Կիսս, Ալեքսանդր, Շելթոն, Դինա, Միջազգային բնապահպանական իրավունք, 3-րդ հրատ., Transnational Publishers, 2004, էջ 105–118, 553–566 (Kiss, Alexandre; Shelton, Dinah, International Environmental Law, 3rd ed., Transnational Publishers, 2004, pp. 105–118, 553–566):

¹⁴ Տե՛ս Ծրջակա միջավայրի և զարգացման վերաբերյալ Ռիո դը Ժանեյրոյի հռչակագիրը, 1992 թ., սկզբունք 16 (Rio Declaration on Environment and Development, 1992, Principle 16): Ի լրումն՝ տե՛ս Սենդս, Ֆիլիպ, Փիլ, ժակլին, Միջազգային բնապահպանական իրավունքի սկզբունքները, 3-րդ հրատ., Cambridge University Press, 2012, էջ 228–236 (Sands, Philippe; Peel, Jacqueline, Principles of International Environmental Law, 3rd ed., Cambridge University Press, 2012, pp. 228–236): Եվրոպական խորհրդարանի և Խորհրդի 2004 թ. ապրիլի 21-ի 2004/35/EC դիրեկտիվը շրջակա միջավայրի պատասխանատվության մասին՝ շրջակա միջավայրին հասցված վնասի կանխարգելման և վերականգնման առնչությամբ, նախաբան, պարբ. 2 և 18, ինչպես նաև՝ հոդված 1 (Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage, Recitals 2 and 18, Article 1):

¹⁵ Տե՛ս Ֆրանսիայի Ծրջակա միջավայրի խարտիա, 2004 թ. (Charter for the Environment, 2004):

Առաջարկվող ձևակերպման առավելությունն այն է, որ այն սահմանադրական մակարդակով ամրագրում է փոխհատուցման պարտականության ընդհանուր սկզբունքը, իսկ դրա իրացման կոնկրետ մեխանիզմների սահմանումը թողնում է օրենսդրական կարգավորմանը:

Առաջարկվող սահմանադրական ձևակերպումը հետևյալն է.

«Յուրաքանչյուր ոք ունի սահմանադրական պարտականություն՝ օրենքով սահմանված կարգով փոխհատուցելու շրջակա միջավայրին իր պատճառած վնասը»:

Տեղեկատվության հասանելիության և հանրային մասնակցության ապահովման սահմանադրական ամրագրումը

Օրինակի կոնվենցիա

«Շրջակա միջավայրի հարցերում տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացման գործընթացին հանրության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» կոնվենցիան սահմանում է երեք հիմնարար իրավունքներ.

1. տեղեկատվության հասանելիություն,
2. որոշումների կայացմանը մասնակցություն,
3. դատական պաշտպանություն:

Հայաստանը վավերացրել է այս կոնվենցիան 2001 թվականին¹⁶:

ԵՄ դիրեկտիվներ

ԵՄ Շրջակա միջավայրի տեղեկատվության մատչելիության դիրեկտիվը սահմանում է հանրային մարմինների պարտավորությունը. տրամադրել շրջակա միջավայրին վերաբերող տեղեկատվություն՝ առանց անհրաժեշտության հիմնավորելու հարցումը:¹⁷

Եվրոպական դատարանը «Հաջինն ընդդեմ Ադրբեջանի» (Hajiye v. Azerbaijan) (2021 թ.) ճանաչեց Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտում¹⁸: Լրագրողը 2010 թ. հարցում էր ուղարկել Առողջապահության նախարարություն և Նախարարների Կաբինետ՝ պահանջելով Գաբալայի ռադիոլոկացիոն կայանի շրջակա միջավայրի և հանրային առողջության վրա ազդեցության մասին տեղեկատվություն, բայց պատասխան չէր ստացել: Դատարանը արձանագրել է, որ

¹⁶ Տե՛ս Օրինակի կոնվենցիա, 1998 թ. (Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998), հոդվ. 4-9:

¹⁷ Տե՛ս Եվրոպական միության դիրեկտիվ՝ շրջակա միջավայրի տեղեկատվության մատչելիության մասին, 2003/4/EC (Directive 2003/4/EC on public access to environmental information), 28 հունվարի 2003 թ., հոդվ. 3(1):

¹⁸ Տե՛ս «Հաջինն ընդդեմ Ադրբեջանի» վճիռը, 2021 թ. (Rovshan Hajiye v. Azerbaijan, Applications nos. 19925/12 և 47532/13, ECtHR, 09.12.2021), §§ 39-49, 61-76: Տե՛ս նաև՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա, 1950 թ. (European Convention on Human Rights, 1950), հոդվ. 10:

լրագրողի՝ տեղեկատվության հարցմանը չպատասխանելը խախտում է խոսքի ազատության իրավունքը:

Առաջարկվող սահմանադրական ձևակերպումը հետևյալն է.

«Յուրաքանչյուր ոք օրենքով սահմանված պայմաններով և ծավալով ունի հանրային մարմինների տիրապետման ներքո գտնվող շրջակա միջավայրին վերաբերող տեղեկատվության հասանելիության և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն ունեցող հանրային որոշումների կայացման գործընթացին մասնակցելու իրավունք»:

Շրջակա միջավայրի պահպանության անկախ խորհուրդ ստեղծելու սահմանադրական ամրագրումը

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող պետական մարմինների լիազորությունների շրջանակում ներառված է շրջակա միջավայրի պահպանության ապահովման ինստիտուցիոնալ պարտականությունը և դրանից բխող մարդու իրավունքների պաշտպանության պետության պոզիտիվ պարտականությունների իրականացումը¹⁹:

Առկա ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը ինքնին չի վերացնում պետական քաղաքականության և հանրային շահերի միջև շրջակա միջավայրի պահպանության հարցում հակասությունը: Շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում պետական մարմինները միաժամանակ ներգրավված են տնտեսական զարգացման քաղաքականության մշակման, բնական պաշարների շահագործման թույլտվությունների տրամադրման և վերահսկողության գործառնություններում, ինչը կարող է հանգեցնել պետական և հանրային շահերի, ինչպես նաև ներկա և ապագա սերունդների շահերի միջև կառուցվածքային հակասությունները:

Այդ համատեքստում սահմանադրական մակարդակով շրջակա միջավայրի պահպանության անկախ խորհրդի ստեղծումը կարող է ծառայել որպես ինստիտուցիոնալ հակակշիռ՝ ապահովելով գիտականորեն հիմնավորված գնահատականների ներկայացումը, միջսերնդային արդարության սկզբունքի գործնական իրացումը և մարդու իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող միջավայրային ռիսկերի նկատմամբ կանխարգելիչ վերահսկողությունը:

Միաժամանակ, նման մարմնի արդյունավետությունը կարող է զգալիորեն բարձրանալ այն դեպքում, երբ նրա լիազորությունները սահմանափակված չլինեն միայն խորհրդատվական գործառնություններով, այլ ներառեն նաև վարչարարություն իրականացնելու իրավասություններ՝ խոշոր շրջակա միջավայրի շահագործողների նկատմամբ ուսումնասիրություն իրականացնելու, վարչական պատասխանատվության միջոցներ կիրառելու, այդ թվում՝ տուգանքներ սահմանելու կամ լիցենզիաների կասեցման և դադարեցման հարցեր հարուցելու հնարավորություն:

¹⁹ Տե՛ս Շելթոն, Դինա, Մարդու իրավունքներն ու շրջակա միջավայրը. նյութական իրավունքներ, 2015 (Shelton, Dinah, *Human Rights and the Environment: Substantive Rights*, 2015), էջեր 265-272:

Շրջակա միջավայրի՝ անկախ խորհրդի սահմանադրական ամրագրումը բխում է ժամանակակից սահմանադրաիրավական և բնապահպանական մտածողության այն միտումից, ըստ որի՝ շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը չի կարող արդյունավետորեն ապահովվել բացառապես քաղաքական կամ վարչական մարմինների միջոցով: Շրջակա միջավայրի իրավունքի դոկտրինայում լայնորեն ընդունված է, որ էկոլոգիական որոշումները ունեն բարդ, գիտական բնույթ, ինչը պահանջում է անկախ, մասնագիտական և ինստիտուցիոնալ երաշխավորված գնահատում:

Սահմանադրական իրավունքի տեսության մեջ անկախ մարմինների ստեղծումը հիմնավորվում է այն ոլորտներում, որտեղ առկա են՝

1. **բարձր հանրային շահ,**
2. **քաղաքական մարմիններից և գործընթացներից կախվածության ռիսկ,**
3. **որոշումների անդառնալի հետևանքները:**

Շրջակա միջավայրը հենց այդպիսի ոլորտ է:²⁰

Շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտը լիովին համապատասխանում է այս չափանիշներին, քանի որ բնապահպանական որոշումները ուղղակիորեն առնչվում են մարդու կյանքի և առողջության իրավունքներին, հանրային բարիքների պահպանությանը և ապագա սերունդների շահերին:

Միաժամանակ, տնտեսական զարգացման առաջնահերթությունների և քաղաքական հաշվարկների ազդեցությունը կարող է թուլացնել երկարաժամկետ բնապահպանական նպատակների իրացումը, իսկ շրջակա միջավայրին հասցվող վնասների մեծ մասը կրում է դժվար վերադարձելի կամ անշրջելի բնույթ: Այդ հանգամանքների համակցությունը սահմանադրաիրավական տեսանկյունից հիմնավորում է շրջակա միջավայրի պահպանության անկախ խորհրդի ստեղծումը՝ որպես ինստիտուցիոնալ երաշխիք հանրային շահի գերակայության, գիտականորեն հիմնավորված որոշումների ընդունման և միջսերնդային արդարության ապահովման համար:

Համեմատական փորձը ևս վկայում է, որ ժամանակակից ժողովրդավարական պետություններում շրջակա միջավայրի և կլիմայական քաղաքականության արդյունավետ իրականացումը հիմնվում է ինստիտուցիոնալ անկախություն ապահովող հատուկ մարմինների ստեղծման վրա: Այդ առումով Նոր Զելանդիայի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Միացյալ Թագավորության, ինչպես նաև

²⁰ Տե՛ս Մեյ, Ջեյմս Ռ., Դեյլի, Էրին, Շրջակա միջավայրի համաշխարհային սահմանադրականությունը (May, James R.; Daly, Erin, Global Environmental Constitutionalism), Cambridge University Press, 2015, էջեր 27-33:

Շվեդիայի և Նիդերլանդների փորձը առանձնակի նշանակություն ունի²¹:

Մասնավորապես, Նոր Չելանդիայում 1986 թվականից գործող Շրջակա միջավայրի խորհրդարանական հանձնակատարը նշանակվում է խորհրդարանի կողմից և հաշվետու է անմիջականորեն օրենսդիր իշխանությանը, ինչը ձևավորում է նրա անկախության երկակի երաշխավորում, մինչդեռ Ֆրանսիայի Կլիմայի բարձրագույն խորհուրդը, ստեղծված 2019 թ., ներկայացնում է կլիմայական քաղաքականության գիտական փորձաքննության և անկախ մոնիթորինգի ժամանակակից ինստիտուցիոնալ մոդել:

Գերմանիայի Կայուն զարգացման խորհուրդը, հիմնադրված 2001 թ. դաշնային կառավարության որոշմամբ, ինստիտուցիոնալացնում է կայուն զարգացման համապարփակ մոտեցումը՝ հանդես գալով որպես խորհրդատվական հարթակ և հանրային երկխոսության միջավայր, իսկ Միացյալ Թագավորության Կլիմայական փոփոխությունների հանձնաժողովը, ձևավորված 2008 թ. Կլիմայական փոփոխությունների մասին օրենքի հիման վրա, համարվում է անկախ կլիմայական վերահսկողության առաջադեմ օրինակներից մեկը:

Նույն տրամաբանությամբ Շվեդիայի Շրջակա միջավայրի պահպանության գործակալությունը (1967 թ.) և Նիդերլանդների Շրջակա միջավայրի գնահատման գործակալությունը (2008 թ.) գործում են որպես վարչական լիազորություններ ունեցող, սակայն քաղաքական ազդեցություններից ինստիտուցիոնալորեն պաշտպանված մարմիններ՝ համադրելով գործառնական ինքնավարությունը կարգավորիչ և գնահատողական դերակատարության հետ և հաստատելով բնապահպանական կառավարման ոլորտում մասնագիտացված անկախ կառույցների ձևավորման համընդհանուր միտումը:

Առաջարկվող մոդել Հայաստանի համար

Հայաստանի Հանրապետության համար առաջարկվում է խառը (հիբրիդային) մոդել, որը համադրում է Միացյալ Թագավորության օրենսդրական հաստատմամբ պայմանավորված ինստիտուցիոնալ կայունությունը, Նոր Չելանդիայի խորհրդարանական հաշվետվողականությամբ ապահովվող անկախությունը և Նիդերլանդների գիտահետազոտական ինքնավարությունը՝ միաժամանակ

²¹ Տե՛ս Նոր Չելանդիայի Շրջակա միջավայրի խորհրդարանական հանձնակատարի մասին օրենք (New Zealand: Environment Act 1986), Section 4-11: Ինչպես նաև՝ տե՛ս Ֆրանսիայի Կլիմայի բարձրագույն խորհուրդ (France: Haut Conseil pour le climat), Décret n° 2019-439 du 14 mai 2019 relative au Haut Conseil pour le climat, Articles 1-3: Տե՛ս Գերմանիայի Կայուն զարգացման խորհուրդ (Germany: German Council for Sustainable Development (RNE)), Cabinet Resolution of 4 April 2001, updated 2020: Տե՛ս Միացյալ Թագավորության «Կլիմայական փոփոխությունների մասին» օրենք (United Kingdom: Climate Change Act 2008), Chapter 27, Part 2: "The Committee on Climate Change", Sections 32-38: Տե՛ս Շվեդիայի Շրջակա միջավայրի պահպանության գործակալություն (Sweden: Swedish Environmental Protection Agency (Naturvårdsverket)), Ordinance (2012:989) with instructions for the Swedish Environmental Protection Agency, Sections 1-5: Տե՛ս Նիդերլանդների Շրջակա միջավայրի գնահատման գործակալություն (Netherlands: Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL)), Planbureau voor de Leefomgeving, Establishment Law of 2008, Article 2-4:

ներառելով վարչարարական գործառնությունների իրականացումը շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում:

Այդպիսի մոդելի շրջանակում Խորհրդի հիմնական գործառնությունները պետք է ընդգրկեն ոչ միայն գիտական փորձաքննությունը, անկախ քաղաքականության գնահատումը, երկարաժամկետ մոնիթորինգը և հանրային իրազեկումը, այլև վերահսկողական և կարգավորիչ լիազորությունների իրականացումը՝ բնապահպանական պարտավորությունների կատարման ապահովման նպատակով, ինչը կարող է երաշխավորել բնապահպանական քաղաքականության շարունակական վերահսկողություն և հաշվետվողականություն:

Սահմանադրությամբ նպատակահարմար է ամրագրել Շրջակա միջավայրի պահպանության անկախ խորհրդի սահմանադրական կարգավիճակը՝ որպես ինքնուրույն և ինստիտուցիոնալորեն պաշտպանված մարմին, որը ոչ միայն կապահովի բնապահպանական քաղաքականության և ռազմավարությունների գիտական փորձաքննություն, անկախ գնահատում և երկարաժամկետ մոնիթորինգ, այլև կունենա վարչարարական լիազորություններ շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում՝ որպես հանրային շահի գերակայության և միջսերնդային արդարության իրականացման սահմանադրական երաշխիք:

Եզրակացություն

Վերլուծված սահմանադրական հիմնավորումները ցույց են տալիս, որ շրջակա միջավայրի պաշտպանության արդյունավետ ապահովումը պահանջում է ոչ թե հատվածային, այլ համակարգային սահմանադրաիրավական մոտեցում: Պետության պոզիտիվ պարտավորությունների ամրագրումը, յուրաքանչյուրի մասնակցության և պատասխանատվության սահմանադրականացումը, բնապահպանական վնասի փոխհատուցման ընդհանուր սկզբունքը, տեղեկատվության հասանելիության և հանրային մասնակցության իրավունքները, ինչպես նաև անկախ ինստիտուցիոնալ վերահսկողության ստեղծումը միասին ձևավորում են կանխարգելիչ և երկարաժամկետ բնապահպանական կառավարման մոդել:

Այս մոդելը համապատասխանում է ժամանակակից սահմանադրական դոկտրինային, միջսերնդային արդարության պահանջներին և համեմատական իրավունքի զարգացումներին՝ ապահովելով մարդու հիմնարար իրավունքների իրական պաշտպանություն և պետական քաղաքականության ռազմավարական ուղղվածություն:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ առաջարկվում է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների խորհրդին ներկայացնել առաջարկություն, նոր ընդունվող Սահմանադրության տեքստում ձևակերպել հետևյալ դրույթները.

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության սահմանադրական կարգի հիմունքներ գլխում սահմանել հետևյալ դրույթները.

1. «Յուրաքանչյուր ոք ունի սահմանադրական պարտականություն՝ մաս-

նակցելու շրջակա միջավայրի պահպանությանը և բարելավմանը, օրենքով սահմանված կարգով կանխելու իր գործունեության արդյունքում շրջակա միջավայրին վնասի պատճառումը»:

2. «Յուրաքանչյուր ոք ունի սահմանադրական պարտականություն՝ օրենքով սահմանված կարգով փոխհատուցելու շրջակա միջավայրին իր պատճառած վնասը»:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» գլխում սահմանել հետևյալ դրույթները.

«Յուրաքանչյուր ոք օրենքով սահմանված պայմաններով և ծավալով ունի հանրային մարմինների տիրապետման ներքո գտնվող շրջակա միջավայրին վերաբերող տեղեկատվության հասանելիության և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն ունեցող հանրային որոշումների կայացման գործընթացին մասնակցելու իրավունք»:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության «Ազգային ժողով» գլխում սահմանել օրենսդիր մարմնի լիազորություն:

«Ազգային ժողովը օրենքով սահմանված կարգով ձևավորում է «Շրջակա միջավայրի պահպանության անկախ խորհուրդ»: Խորհուրդի գործունեության կարգը և լիազորությունները սահմանվում են «Շրջակա միջավայրի պահպանության անկախ խորհուրդի մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքով»:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (Constitution of the Republic of Armenia):
2. ՄԱԿ-ի Շրջակա միջավայրի վերաբերյալ Ստոկհոլմի հռչակագիր, 1972 թ. (Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 1972):
3. Շրջակա միջավայրի և զարգացման վերաբերյալ Ռիո դե Ժանեյրոյի հռչակագիր, 1992 թ. (Rio Declaration on Environment and Development, 1992):
4. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի բանաձև՝ «մաքուր, առողջ և կայուն միջավայրի իրավունք», 28 հուլիսի 2022 թ. (UN General Assembly Resolution 76/300: The human right to a clean, healthy and sustainable environment, 28 July 2022):
5. Օրհուսի կոնվենցիա՝ շրջակա միջավայրի հարցերում տեղեկատվության հասանելիության, հանրային մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին, 1998 թ. (Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998):
6. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա, 1950 թ. (European Convention on Human Rights, 1950):
ԵՄ իրավունքի աղբյուրներ
7. Եվրոպական միության դիրեկտիվ՝ շրջակա միջավայրի տեղեկատվության մատչելիության մասին, 2003/4/EC (Directive 2003/4/EC on public access to environmental information):
8. Եվրոպական միության դիրեկտիվ՝ շրջակա միջավայրի պատասխանատվության մասին, 2004/35/EC (Directive 2004/35/EC on environmental liability): ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունք
9. «Լոպեզ Օստրան ընդդեմ Իսպանիայի» վճիռ, 1994 թ., դիմում № 16798/90 (López Ostra v. Spain, Application no. 16798/90, ECtHR, 1994):
10. «Գյուերան և այլք ընդդեմ Իտալիայի» վճիռ, 1998 թ., դիմում № 14967/89 (Guerra and Others v. Italy, Application no. 14967/89, ECtHR, 1998):
11. «Հատտոն և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» վճիռ, 2003 թ., դիմում № 36022/97 (Hatton and Others v. the United Kingdom, Application no. 36022/97, ECtHR, 2003):
12. «Թաշքին և այլք ընդդեմ Թուրքիայի» վճիռ, 2004 թ., դիմում № 46117/99 (Taşkın and Others v. Turkey, Application no. 46117/99, ECtHR, 2004):
13. «Օներյուլդզ ընդդեմ Թուրքիայի» Մեծ պալատի վճիռ, 2004 թ., դիմում № 48939/99 (Öneryıldız v. Turkey, Application no. 48939/99, ECtHR (GC), 2004):
14. «Ֆադեյևան ընդդեմ Ռուսաստանի» վճիռ, 2005 թ., դիմում № 55723/00 (Fadeyeva v. Russia, Application no. 55723/00, ECtHR, 2005):
15. «Բուդայևա և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի» վճիռ, 2008 թ., դիմումներ № 15339/02 և այլն (Budayeva and Others v. Russia, Applications nos. 15339/02 et al., ECtHR, 2008):
16. «Հաջին և ընդդեմ Ադրբեջանի» վճիռ, 2021 թ. (Hajiyev v. Azerbaijan, ECtHR, 2021):
17. «Կլիմայի տարեց կանանց միությունը Շվեյցարիայում և այլք ընդդեմ Շվեյցարիայի» Մեծ պալատի վճիռ, 2024 թ., դիմում № 53600/20 (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, Application no. 53600/20, ECtHR (GC), 2024):
18. «Գրինպեյս Նորդիկ և այլք ընդդեմ Նորվեգիայի» գործ, դիմում № 34068/21 (Greenpeace Nordic and Others v. Norway, Application no. 34068/21, ECtHR):
Համեմատական սահմանադրական աղբյուրներ
19. Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի խարտիա, 2004 թ. (Charter for the Environment, 2004):

20. Իտալիայի սահմանադրություն (Constitution of the Italian Republic / Costituzione della Repubblica Italiana)՝ ներառյալ շրջակա միջավայրի վերաբերյալ փոփոխությունները (2022 constitutional amendment):
21. Իսպանիայի սահմանադրություն, 1978 թ., հոդված 45 (Spanish Constitution, 1978, Article 45):
22. Պորտուգալիայի սահմանադրություն, հոդված 66 (Constitution of the Portuguese Republic, Article 66):
23. Նորվեգիայի սահմանադրություն, հոդված 112 (Constitution of Norway, Article 112):
24. Հարավային Աֆրիկայի Հանրապետության սահմանադրություն, 1996 թ., հոդված 24 (Constitution of the Republic of South Africa, 1996, Section 24):
25. Բրազիլիայի Դաշնային Սահմանադրություն, 1988 թ., բնապահպանական դրույթներ (Constitution of the Federative Republic of Brazil, 1988):
Գիտական գրականություն և դոկտրինա
26. Բոյդ, Դեյվիդ Ռ. «Շրջակա միջավայրի իրավունքների հեղափոխությունը. սահմանադրությունների, մարդու իրավունքների և բնապահպանության համաշխարհային ուսումնասիրություն», 2012 թ. (Boyd, David R., The Environmental Rights Revolution: A Global Study of Constitutions, Human Rights, and the Environment, 2012):
27. Մեյ, Ջեյմս Ռ., Դեյլի, Էրին, «Շրջակա միջավայրի համաշխարհային սահմանադրականությունը», 2015 թ. (May, James R.; Daly, Erin, Global Environmental Constitutionalism, 2015):
28. Բոյլ, Ալան, «Մարդու իրավունքներն ու շրջակա միջավայրը. ինչ է հաջորդում», 2012 թ. (Boyle, Alan, Human Rights and the Environment: Where Next?, 2012):
29. Շելթոն, Դինա, «Մարդու իրավունքներն ու շրջակա միջավայրը. նյութական իրավունքներ», 2015 թ. (Shelton, Dinah, Human Rights and the Environment: Substantive Rights, 2015):
30. Սենդս, Ֆիլիպ, Փիլ, Ժակլին, «Միջազգային բնապահպանական իրավունք» (Sands, Philippe; Peel, Jacqueline, Principles of International Environmental Law):
31. Բիրնի, Փաթրիսիա, Բոյլ, Ալան, Ռեդգուել, Զեթրին, «Միջազգային իրավունք և շրջակա միջավայր» (Birnie, Patricia; Boyle, Alan; Redgwell, Catherine, International Law and the Environment):
32. Կիսս, Ալեքսանդր, Շելթոն, Դինա, «Միջազգային բնապահպանական իրավունք» (Kiss, Alexandre; Shelton, Dinah, International Environmental Law):
33. Վայս, Էդիթ Բրաուն, Արդարություն ապագա սերունդների նկատմամբ. միջազգային իրավունքը, ընդհանուր ժառանգությունը և միջսերնդային արդարությունը, United Nations University, 1989 թ., (Weiss, Edith Brown, In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity, United Nations University, 1989):
34. Պավոնի, Ռիկարդո, «Մարդու իրավունքների եվրոպական և միջամերիկյան դատարանների բնապահպանական նախադեպերը. համեմատական դիտարկումներ», 2010 թ. (Pavoni, Riccardo, Environmental Jurisprudence of the European and Inter-American Courts of Human Rights: Comparative Insights, 2010): Ինստիտուցիոնալ մոդելներ և քաղաքականության վերահսկողություն
35. Նոր Զելանդիայի շրջակա միջավայրի խորհրդարանական հանձնակատարի մասին օրենք, 1986 թ. (New Zealand: Environment Act 1986 / Parliamentary Commissioner for the Environment):
36. Միացյալ Թագավորության «Կլիմայական փոփոխությունների մասին» օրենք, 2008 թ. (United Kingdom: Climate Change Act 2008):

37. Ֆրանսիայի Կլիմայի բարձրագույն խորհուրդ. ստեղծման իրավական հիմք, 2019 թ. (France: Haut Conseil pour le climat, 2019):
38. Գերմանիայի Կայուն զարգացման խորհուրդ. ստեղծման հիմք, 2001 թ. (Germany: German Council for Sustainable Development (RNE), 2001):
39. Շվեդիայի շրջակա միջավայրի պահպանության գործակալություն (Sweden: Swedish Environmental Protection Agency (Naturvårdsverket)):
40. Նիդերլանդների շրջակա միջավայրի գնահատման գործակալություն (Netherlands: Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL)):

Karen Tumanyan

Member of the Supreme Judicial Council of the Republic of Armenia

**THE NECESSITY OF CONSTITUTIONAL AMENDMENTS
AIMED AT ENVIRONMENTAL PROTECTION¹**

Abstract

This article examines the necessity of constitutional amendments aimed at environmental protection, based on a systematic analysis of the case law of the European Court of Human Rights, as well as international and comparative constitutional experience. Particular attention is devoted to proposals for constitutional reform designed to clarify the duties of the State and individuals in the field of environmental protection, to constitutionalize compensation for environmental damage, to strengthen the rights of access to information and public participation, and to establish the constitutional foundations for an independent environmental council vested with administrative powers as an institutionally autonomous body.

These proposed reforms seek to develop a preventive, long-term, and human-rights-based constitutional model consistent with international standards and comparative constitutional practice.

Keywords: constitutional law; environmental protection; sustainable development; intergenerational justice; environmental policy; environmental protection council.

¹ The article was presented on 06.04.2026 and was reviewed on 15.06.2026.

Карен Туманян

Член Высшего судебного совета Республики Армения

НЕОБХОДИМОСТЬ КОНСТИТУЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ОХРАНУ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ¹

Абстракт

В статье анализируется необходимость конституционных изменений, направленных на охрану окружающей среды, на основе системного исследования прецедентной практики Европейского суда по правам человека, а также международного и сравнительного конституционного опыта. Особое внимание уделяется предложениям по конституционному закреплению обязанностей государства и каждого в сфере защиты окружающей среды, возмещению экологического вреда, укреплению права на доступ к информации и участие общественности, а также формированию конституционных основ создания независимого совета по охране окружающей среды в статусе институционально автономного органа, наделённого административными полномочиями.

Предлагаемые изменения направлены на формирование превентивной, долгосрочной и основанной на правах человека конституционной модели, соответствующей международным стандартам и сравнительному конституционному развитию.

Ключевые слова: конституционное право; охрана окружающей среды; устойчивое развитие; межпоколенческая справедливость; экологическая политика; совет по охране окружающей среды.

¹ Статья была представлена 06.04.2026 и прошла рецензирование 15.06.2026.